

ПРОЗА ЛЕСЯ ПОДЕРВ'ЯНСЬКОГО З ПОГЛЯДУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ КРИТИКИ

У сучасному європейському літературознавстві створено концепції та методології, що дозволяють встановити та проаналізувати зв'язки між імперським центром та колоніями. Зазначена проблема є об'єктом постколоніальних студій, на основі яких сформовано постколоніальну теорію, що звертається у своєму теоретичному обґрунтуванні до постструктуралізму. Постколоніальну критику започатковано кривкою Едварда Саїда "Орієнталізм" (1978 р.). Науковець проаналізував ряд текстів Сходу, застосувавши до них ідеї Мішеля Фуко. Спроби Саїда були продовжені й іншими дослідниками: Гаярті Чакраворті Співак, Гомі К. Бгабга, які вдалися до поєднання постколоніальних студій з ідеями Жака Дерріди, Жака Лакана.

Сьогодні постколоніалізм намагається вирішити низку проблем. По-перше, колишні колонії все частіше стають не тільки об'єктом вивчення, але й – маніпуляції. Аяз Ахмад у праці "З погляду теорії: класи, нації, літератури" вказує, що східна культура є полем наукової кар'єри не тільки для зовнішніх науковців, але й самої східної людини [5, с. 323]. По-друге, все частіше відбувається ототожнення явищ, які притаманні колоніалізму та постмодернізму, що переносить ціннісний аспект з відродження та дослідження пригнічених колонізаторським впливом структур на руйнацію традиції в їх межах.

В українському літературознавстві постколоніальні студії не знайшли свою нішу. Можливо, це пов'язано з тим, що досьогодні існує скепсис щодо вживання поняття "колонія" у стосунку до України. М. Шкандрій у дослідженні "В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби" зазначає, що "серед аргументів проти використання терміна "колоніалізм" в українському політико-економічному контексті є такі: територіальна суміжність країни, її відносна заможність, інтеграція її еліти в лоно імперії, брак расової дискримінації" [9, с. 16]. На противагу такому баченню автор послідовно доводить присутність імперської експансії в українській культурі.

Г. Сивокін у статті "Постколоніалізм" у сучасній українській літературі: симптоми, тенденції, явища" також стверджує, що українська література часів радянського періоду мала всі ознаки колоніальної, що своїм корінням це явище сягає ще доби російського царату, коли вона намагалася вижити в умовах постійного національного утиску [8, с. 8].

Про можливість надання українській культурі статусу колоніальної говорить Г. Грабович у праці "До історії української літератури", зазначаючи, що стосовно України було застосовано явища дискримінації, русифікації, провінціалізації [2, с. 37].

Про український постколоніалізм йдеться й у дослідженнях М. Павлишина: доповідях на Львівському конгресі українців (1993 р.) і з'їзді славистів у Братиславі (1994 р.), книзі "Канон та іконоста" (1997 р.).

У монографії "Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн" Т. Гундорова, аналізуючи літературу 90-х років ХХ століття, вдається до вживання словосполучення "посттоталітарна свідомість". Дослідниця вважає, що "посттоталітарна свідомість виростає на ґрунті розвінчування офіційної правди. Саме посттоталітарне гетерогенне мовлення підриває офіційну свідомість і відкриває брехливість тоталітарної ідеології, зокрема тієї, яка дістала назву офіційної правди" [3, с. 177].

На нашу думку, використання поняття "постколоніальна" у стосунку до української культури є доречним. однак наголосимо: якщо у закордонній літературі існує чіткий поділ на постколоніальні та антиколоніальні студії, то для української традиції притаманне їх поєднання. Вироблені під колоніальним впливом Росії нарративні моделі, образи потребують деконструкції, яка неможлива без заперечення.

Творчість Леся Подерв'янського варто розглядати в контексті постколоніального дискурсу в українській літературі. Письменник належить до київського андеграунду, що формувався у 70-80-х роках ХХ століття. Представники андеграунду через використання гротеску, ідеології абсурду вибудовують у власних текстах посттоталітарну дійсність, об'єктом переосмислення у якій стають міфи та культурні моделі, нав'язані українському мистецтву за період колоніалізму. важливою

рисуою для розуміння своєрідності текстів митців київського андеграунду є театралізація. За твердженням Н. Зборовської, “театралізація – характерне явище невротизму колоніального періоду. Оскільки сутність актора бути одним, а видавати себе за іншого, то письменник перехідного періоду, як ніколи, почуває себе актором, він прагне встигнути вписатися в дух часу...” [6, с. 397]. Ця особливість найбільш властива творам Леся Подерв’янського, який навіть вдається до “схрещування” драматичних та епічних жанрів (наприклад, твір “Герой нашого часу” визначений автором за жанром як повість, хоч за своєю жанровою суттю це п’еса).

Для своїх текстів письменник основним інструментом обирає “неканонічну або, точніше, позаканонічну мову – себто таку, що не підпадала під означення “літературна”, таку, що її традиційно охрещували слоганом “мова вулиці”, таку, що вражала й шокувала заниженістю своєї образності й експресивності” [1, с. 141]. Використання ненормативної лексики у поєднанні з українською графікою російської мови дозволяє побороти комунікативний вакуум, що існував у радянський період. ворчість Леся Подерв’янського розширює український мовний простір, утворений з порожніх кліше та штампів. Він не відкидає їх, а демонстративно вживає, щоб піддати сумніву недоторканість колоніальної системи. особливо іронічно звучать слова: “У мене таке мненіє, еслі человек не любіт поезію, он сам себя обкрадивает, мне жалко такого человека!”, “Для меня, еслі человек не любіт пріроду, не любіт животних, не знает поезію родного края, он для меня не существует!” [7, с. 14-15], коли їх виголошує Горгона пилипівна перед дегенератами Савкою та Ахванасієм. Інколи традиційні для колоніальної свідомості формули митець виносить у заголовки своїх текстів “Место встречи изменіть ніззя, бля!”, “День колгоспника”.

Вдається письменник і до переосмислення / “перелицювання” літературної “класики”. Традиція “перелицювання” в українській літературі пов’язана насамперед з постаттю І. Котляревського, який, з одного боку, обіграв “Енеїду” Вергілія, що було досить популярним явищем на той час, а з іншого – засобами травестії десакарлізував імперський колоніальний вплив.

Інтертекстуальність Леся Подерв’янського розширює межі уявлення про традиційні твори. Він вдається до деформації канонічних текстів. Вона наявна вже у назвах: “Место встречи изменіть ніззя, бля!”, “Король Літр”, “Гамлет, або Феномен датського кацапізму”, “Кам’яний Долбойоб”.

Деформація наявна й на рівні змісту. У повісті “Герой нашого часу” Лесь Подерв’янський деконструє текст М. Лермонтова – класика російської літератури. Авторський вибір не дивує. У творчості М. Лермонтова, особливо це стосується періоду проходження ним військової служби на Кавказі, сконденсовано російську імперську колоніальну агресію, що трансформується найчастіше у стосунки російського чоловіка та “іншої” жінки, які пов’язані з гвалтуванням, викраденням. Герої повісті Подерв’янського – люди пострадянського часу, світ яких утворений із жахів, збочень, насильства. Вони сповнені прихованих бажань, найчастіше сексуальних, що були атрофовані під впливом колоніальної дійсності, у якій людина розумілася як складова соціуму, але не як індивідуальність. Накопичену енергію Савка, його учень Ахванасій трансформують у два види агресії: мовну (вживання мату: “Савка (з набитим ротом до Ахванасія). Я сьогодні Анжелу виїбу, бля буду. Ти в це діло не мішайся” [7, с. 5]) та фізичну: “Савка пиздить Анжелу, Вероніку і Жанну. В результаті на полу лежать п’ять тіл без ознак життя” [7, с. 10]. Об’єктом насилля виступають найчастіше жінки або чоловіки росіяни. Національна приналежність визначена самим автором, хоч легко встановлюється за мовленням героя, що відмінне своєю інтонацією, відсутністю у ньому суржику: “В горах. Єгорка Іванцов, геолог і дурний кацап, і Васіліса Єгоровна, жінка мужской мечти, рвуть траву і собірають камні. Єгорка Іванцов (наморщивши лоба). Время собірать камні і время іх разбрасивать, как ви счітаете, Васіліса Єгоровна?” [7, с. 16]. Кожен із персонажів позначений відчуттям апокаліпсису, який обумовлений суцільним збайдужінням у навколишній дійсності. В. Діброва вважає, що всі вони стоять над краєм провалля, дивляться в безодню, і безодня дивиться на них [4, с. 27].

Об’єктом обігрування у текстах Леся Подерв’янського виступають й знакові для колоніальної історії постаті. У п’есах письменника зустрічаємо Мічуріна, Макаренка, Сталіна, Хрущова, Кагановича, Будьонного, Берію та інших. Окрім реальних персонажів минулого, митець вводить у текст і героїв популярних радянських творів. У п’есі “Место встречи изменіть ніззя, бля!” присутні Незнайка, Карандаш, Самоделкін, Мальвіна, Буратіно та інші, яким він дає іронічні позначення: Незнайка – “супермен-вікінг”, Карандаш – “художник-кічмен”, Самоделкін – “матрос торговельного флота”, Мальвіна – “девушка з голубою волоснею”, Буратіно – “просто поц”. Влучні визначення доповнюються поведінкою героїв: ті, що завжди несли добре й вічне радянським дітям, б’ються, займаються сексом, лаються (“Сінеглазка стоїть раком на підлозі між уборною і общою залуою, вона блює і співає. З ванни чути веселі звуки, издаваемиє Червоною

Шапочкою. Хлопці гуляють. Не приймають участі в веселошах тіки плачущий Незнайка, Мальвіна і Петрушка, мовчазний карлік у кепці. мальвіна підходить до ридаючого Незнайки, і кладе йому руки на плечі, і пестить його. (...) Незнайка, кайфуючи, що його пожаліли, з усією силою б'є головою в стіну і ридає ще голосніше" [7, с. 57-58]).

Постколоніальний та антиколоніальний дискурси в сучасному українському літературознавстві ще мало досліджені і потребують уваги. Вони дозволяють, з одного боку, простежити у текстах авторів кінця ХХ століття процес руйнування та заперечення витворених в епоху колоніалізму стереотипів, з іншого – глибше зрозуміти амбівалентність творів митців, що звільняються від колоніальної історії.

Література:

1. Голобородько Я. Артеґраунд. Український літературний істеблішмент. – К., 2006. – 160 с.
2. Грабович Г. До історії української літератури. – К., 1997. – 603 с.
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. – К., 2005. – 264 с.
4. Діброва В. Принц Гамлет хамського повіту // Критика. – 2001. – Ч. 5. – С. 26-28.
5. Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – 503 с.
6. Зборовська Н. Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури. – К., 2006. – 504 с.
7. Подерв'янський Л. Герой нашого часу: П'єси. – Харків, 2005. – 127 с.
8. Сивокінь Г. "Постколоніалізм" у сучасній українській літературі: симптоми, тенденції, явища // Дивослово. – 2003. – № 7. – С. 8-12.
9. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби. – К., 2004. – 496 с.